

Vigdes Forshems kyrka verkligen till den heliga graven? Om en lakun i kyrkans invigningsinskrift.

Forshems kyrka på Kinnekulle i Västergötland antas allmänt vara vigd till den heliga graven enligt en latinsk inskrift på sydportalens tympanonfält. Detta skulle göra Forshem till den enda heliga grav-kyrkan vi känner till i Norden från äldre medeltiden. Kyrkan är i sina äldsta delar dendrokronologiskt daterad till 1130-talet. Ett torn, rivet 1893, var eventuellt ännu äldre och uppfört i anslutning till en träkyrka. Under 1200-talet byggdes ett nytt gotiskt kor, och på 1760-talet byggdes två korsarmar till som gav kyrkan dess nuvarande utseende. Sex romanska stenreliefer finns bevarade i kyrkan, alla i Kinnekulle-sandsten. De anses vara utförda av samme mästare, som även kopplas samman med tre reliefer funna vid Skara domkyrka, och som därför fått namnet »Skara/Forshems-mästaren» (Svanberg & Westrin 2002, s. 5–15).

Tre reliefer med motiv ur Kristi passionshistoria har föreslagits framställa scener ur ett påskspel (Sorgenfrey 1990). I västportalens tympanonfält finns en relief vars motiv tolkats som kyrkans byggmästare och byggherre på varsin sida om Kristus (Svanberg & Westrin 2002, s. 15–16). På södra korsarmens fasad finns en sekundärt inmurad relief som avbildar helgonen S:t Martin och S:t Nikolaus, med inskriften: *MARTINVS ADHVC CATICVMINVS HAC ME VESTE CONTEXIT. SANCTVS NICOLAVS ORA PRO NOBIS AD DOMINVM.* (»Martin täckte mig med denna mantel när han ännu var katekumen. Helige Nikolaus, bed för oss till Herren.») Reliefens ursprungliga funktion är omstridd; den har föreslagits ha fungerat som fönsteromfattning (Fischer 1918, s. 80), eller som portalomfattning till en triumfbågskonstruktion inuti kyrkan (Dahlberg 1998, s. 190–191; Svanberg & Westrin 2002, 19–22).

Då kyrkans korsarmar uppfördes flyttades sydportalen från långhusväggen ut till korsarmens ände. Den återuppfördes dock med sina originaldelar (Dahlberg 1998, s. 180). I sydportalens tympanonfält finns en relief föreställande Kristus flankerad av Petrus och Paulus. På re-

liefens nedre kant är det latinska alfabetet in-
hugget, och på dess övre kant finns den invigningsinskrift som här skall diskuteras. I litteratur från 1960-talet och framåt återges den som: *ISTA ECCLESIA SIT IN HONORE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI ET SANCTI SEPVLCRI*, »Denna kyrka må vara till ära för vår herre Jesus Kristus och den heliga graven» (Högberg 1960, s. 50; Svanberg 1972, s. 24, not 22; Swartling 1991, s. 8; Dahlberg 1998, s. 180).

En närmare titt på reliefen avslöjar dock att ordet *ecclesia*, kyrka, inte finns med i inskriften: på den plats där det borde ha stått är reliefens ram skadad (eller kanske till och med avsiktligt borthuggen – brottytan är ganska jämn med vad som skulle kunna tolkas som huggmärken, till skillnad från övriga smärre skador på reliefens ram). På reliefens övre ram står alltså i själva verket (se fig. 1): *ISTA [- -] SIT IN HONORE D(OMI)NI N(OST)RI IE(S)V CH(RIST)I ET S(AN)C(T)I SEPVLCRI.*

Ernst Fischer (1918, s. 75, fig. 66) och Axel L. Romdahl (1924) återgav luckan i texten korrekt. De angav dock ingen konjektur för lakunen i texten. Att det rör sig om en invigningsinskrift ifrågasatte de dock inte. Folke Högberg (1960, s. 150) var så vitt jag kunnat utröna den förste som återgav inskriftstexten med *ecclesia* utan lakun, och förmodligen har senare författare följt honom.

Kan man då hävda att det rör sig om en invigningsinskrift för kyrkan, trots att det centrala ordet *ecclesia* idag fattas på stenen? Själva formuleringen talar för detta faktum, trots att inte något verb betecknande själva invigningen finns med, såsom *consecrata est* eller *dedicata est*, standarduttrycken i romanska invigningsinskrifter från exempelvis Frankrike och Italien. Frasen *in honore* + genitiv är typisk för invigningsinskrifter (Holst Blennow 2006, s. 237–239).

Men konjekturen *ecclesia* blir problematisk vid en jämförelse med en handskrift av Clas Bierkander (1759, fol. 65) i Skara stifts- och landsbibliotek. Här finns en avteckning av inskriften,

Fig. 1. Reliefen i Forshems kyrkas sydportal. Fotografi av förf. På fotografiet har inskriftens bokstäver fyllts i för att framträda tydligare. – The relief panel in the south portal of Forshem church. Inscription enhanced on the photograph.

där texten inte företer någon lakun, men där det idag förlorade ordet anges som *elemosina*, »allmosa». Intressant nog är denna avteckning gjord innan kyrkans korsarmar byggdes till, och inskriften bör då ha suttit på sin ursprungliga plats ovanför sydportalen i långhusväggen. Inskriftens text kan alltså ha varit intakt när Bierkander såg den, och skadan kan ha inträffat när reliefen flyttades några år efteråt. Är det alltså *elemosina* och inte *ecclesia* som stått i den ursprungliga inskriftstexten? En möjlighet är naturligtvis att Bierkander läst fel och tolkat *ecclesia* som *elemosina*; en tredje teori skulle kunna vara att luckan i texten fanns redan 1759, och att *elemosina* är en konjektur av Bierkander.

Vad skulle det då innebära om det har stått *elemosina* och inte *ecclesia*? Det skulle kunna tolkas som att en allmosa givits till ära för Kristus och den heliga graven, och i vid bemärkelse skulle detta eventuellt kunna innebära en donation, kanske för att bygga kyrkan. Men om inte ordet *ecclesia* finns med, betyder det att en formell invigningsritual där kyrkan vigts åt den heliga graven inte har hållits, eller snarare att

inskriften inte kan ses som ett källstöd för att detta skett.

Har det försvunna ordet i inskriften huggits bort avsiktligt, och i så fall när och varför? När vi inte kan vara helt säkra på vad som ursprungligen stått i inskriften blir denna fråga svår att besvara. Säkert är att lakunen fanns 1866 då Nils-Olof Mandelgren tecknade av reliefen (teckningen, i Lunds Universitets Folklivsarkiv med nr MS 1:6-416:1938, återges i Karlsson 1982, fig. 9 c). Han markerar tydligt att stenen är skadad, men ritar samtidigt in ordet *ecclesia* på skadans plats. Var detta en ren konjektur, eller såg Mandelgren spår av bokstäver? Eventuellt kan ytterligare undersökningar av äldre arkivmaterial om kyrkan ge ledtrådar om detta. Reliefen omnämns i *Rannsakningar efter Antikviteter* från 1672, men endast med orden: »Öfwer kiörkie dörran Ähre nagre bookstäfwer fattade i Stenn som doch icke eller någon kan wetta dess betydelse» (Ståhle 1969, s. 238).

Några ytterligare iakttagelser kan göras av reliefens inskrift. Förutom lakunen är textfältet skadat på flera ställen på högra sidan. Inskrifts-

texten respekterar dessa skador, så att mellanrum har skapats mellan *N(OST)RI* och *IE(S)V* samt mellan *S(AN)C(T)I* och *SEPVLARI*; vidare är *S(AN)C(T)I* hugget med hälften så stora bokstäver för att passa in på det fragmentariska textfältet. Inskriftstexten måste alltså ha tillkommit då stenen redan var skadad. Detta får intressanta konsekvenser för teorier om produktionen av inskrifter på det romanska stenmaterialet – skedde det i den verkstad som tillverkade relieferna, eller först då de fraktats till sin bestämningssort, och då av någon annan person än stensemälaren? Blev reliefen kanske flyttad från en tidigare placering, och i samband med det skadad, vid det tillfälle då inskriften gjordes?

Slutligen kan noteras att bokstavsformerna i invigningsinskriften passar bra med kyrkans datering till 1130-talet. Formen på bokstaven K i alfabetraden på reliefens nedre kant är mycket ovanlig – den enda ytterligare förekomsten av denna form i det västgötska materialet är i en inskrift i Forsby kyrka strax utanför Skövde. Det rör sig där om en fragmentarisk invigningsinskrift ristad i putsen på väggen inne i kyrkan, där årtalet 1135 nämns (Norberg 1939). Denna parallell skulle alltså kunna stärka dateringen av Forshems kyrka till just 1130-talet.

Referenser

- Bierkander, C.J., 1759. *Anmärkingar öfver Kinnakulle uti Historia Naturali, Physique Medicin, oeconomic, och antiquiteter, gjorde år 1759 af Clas Jon Bierkander*. Handskrift i Skara stifts- och landsbibliotek, Carlmarks samling 30.
- Dahlberg, M., 1998. Skaratraktens kyrkor under äldre medeltid. *Skrifter från Skaraborgs länsmuseum* 28. Skara.
- Fischer, E., 1918. *Västergötlands romanska stenkonst*. Göteborg.
- Holst Blennow, A., 2006. *The Latin consecrative inscriptions in prose of churches and altars in Rome 1046–1263*. Disputationsupplaga. Göteborg.
- Högberg, F., Medeltida absidkyrkor i Norden. En studie särskilt anknuten till Västergötland. *Skövde-ortens Hembygds- och Fornminnesförenings skriftserie* 10. Skövde.
- Karlsson, L., 1982. Nils Månsson Mandelgren och medeltida svenskt järnsmede. *Fornvännen* 77.
- Norberg, R., 1939. Forsbys kyrkas ålder. *Fornvännen* 34.
- Romdahl, A.L., 1924. Relieferna i Forshems kyrka. *Studier tillägnade Otto Sylwan på sextioårsdagen den 22 augusti 1924*. Göteborg.
- Sorgenfrey, K., 1990. Passionsreliefferne i Forshem. En nyvärdering set i relation til motivernes forekomst i det øvrige Europa. *Iconographisk Post* 1990: 2. Stockholm.
- Ståhle, C.I. (red.), 1969. *Rannsakingar efter antikviteter. 2:1. Södermanland, Närke, Värmland, Västergötland, Östergötland, Gotland*. Stockholm.
- Svanberg, J., 1972. Stensemälstarbilder i Nordens romanska konst. Karling, S. (red.). *Ikongrafiska studier framlagda vid det nordiska symposiet för ikongrafiskt studium på Julita slott 1970*. Stockholm.
- 1995. Stensulpturen. Karlsson, L. (red.). *Den romanska konsten*. Lund.
- Svanberg, J. & Westrin, B., 2002. Forshems kyrka. *Skara stifts kyrkoberivningar* 25. Skara.
- Swartling, I., 1991. *Forshems kyrka*. Forshems kyrkoråd, Hällekis.

Anna Holst Blennow

Institutionen för språk och litteraturer
Göteborgs universitet
Box 200

SE-405 30 Göteborg
anna.blennow@class.gu.se